

BIEJVEÁLGGO-TJIELGGIDUS

Biejjenaalkoe-bæjhkoehimmie Beäivvieálggu-tjiälgastis Bäjjveállgo-tjielgadás Biejveálggo-tjielggidus Beaiveálggu-julggaštus Peei'valgg-čuōjtōs Beaiveálggu-erklæringen

Dát sámedikkeráde l ienepláhkorađe mij manná juohkusijs Vuona Sámi Rijkasiebrre, Ávjovári Johttisápmelaččaid listu ja Guovdásjbelludahka, dássta duohku gáhtjoduvvam aktisasj barggoguoyme.

Biejveálggo-tjielggidus la 2021-2025 sámedikkeájggudagá aktisasj bargo politihkalasj vuodo.

Sisadno

- 06 Álggo
- 07 Sámenálsodibme, duohtavuohta ja sábadibme
- 07 Dássádus
- 08 Giella
- 08 Mánájároj ja skávllá
- 09 Máhtudakdárbo ja alep oahppo
- 09 Dutkam ja statistihkka
- 10 Dálkádahka ja luonndo
- 10 Viesso bájke
- 11 Duodje ja vuoŋŋalasj kultuvrraárbbe
- 11 Vuodoæládusá
- 12 Riektá ednamijda, tjátijda ja luondo valjesvuodajda
- 13 Kultuvrra
- 14 Rájájt gádodit
- 14 Varresvuohta ja hukso
- 15 Guovloj ávddánibme jarijkajgasskasasj barggo
- 16 Nanos Sámedigge

Sån vuojnij sámevierrega boahtte ájgev: Dat lij stuora árvvuj jávsádam, tjuovggidussaj, ja buorre bæjválasj dilláj, navti vaj vil juohkka dádtja aj, guhti diedij suv máddarijn aj lij vehi sámevarra, gárggalij gatjádik dav subtsastit; danen gå ájge lidjin nav rievddam vaj aneduváj viehka guddnen mihás sámevierregij gullut.

Anders Larsen (Beaiveálgu, 1912).

Álggo

Aktisasj barggoguojme galggi dán ájggudagá jadedit Sámedikkev sámij riektá iesjmierredibmáj milta ja visjávnnájn sáme sebrudahka galggá moattebelak ja nanos. Sáme moattebelakvuohla l sáme sebrudagáj gievrudahka ja mijá aktisasjvuohtaj galggi gájka sáme sjehttat vájku gudi li ja gásstá báhti. Gájka sáme galggi bessat ietjasa sáme identitiehtav definierit, várajda válldet ja viessot.

Biejveálggo-tjieggidus la tsieggidum vuostasj sáme gielak romána miela milta mav Anders Larsen tjálij jagen 1912. Románan tjuovvop Ábo Eira suv bajássjaddama rájes merrasáme unna bájkátjin mannulahkaj stuorrasebrudagá tjadá mij sámij ja sámevuodav álbet, gitta suv gáhttsámij gá ájggu sáme gielav, kultuvrav ja histávráv ávdedit. Girjje aj gávvit rijdojt ma ájn gávnnuji jagen 2021 ja subtsas mij subtsastuvvá vuoset gáktu dárojduhttem máhtta vájkkudit sebrudahkaj ja aktugasj ulmuttjida.

Ábo visjávnná boahhteájggáj gánná sihke sáme ja ienepláhkoálmuk sámevuodav mihásvuodajin fármasti, guosská sáemmi álov dálásj ájggáj. Ienep ja ienep ietjasa sáme mihásvuodav ja identitiehtav fármasti, degu Anders Larsen duostaj niegadit jagen 1912. Dassta mávtástuvvap ájggudagán gánná galggap dárojduhttema vájkkudusájt giehtadallat manjel gá Duohtavuoda- ja sábadimkommisjávnná buktá ietjas rappártáv jagen 2023.

Ábo niegadij tjuovggis boahhteájge birra sáme gielajda ja sebrudahka gánná sáme galggin bessat oahppat láhkát ja tjället ietjasa gielajda. Dán sámedikkeájggudagán ájggu aktisasj barggoguojme vuorodit tjoavddet hiehtedilev giellaávdánime ájn nasamos arienájn, namálattjat mánájárruha ja skávlá. Gájka sáme máná galggi bessat buorre pedagávgálasj ja gielalásj fáladagájda.

Sámedigge galggá sámijda doarjjan. Galggap sáme bájkálasj sebrudagájt doarjjot ja viehkedit váj ulmuttja dajda jáhtáli, ja galggap sáme æládusájt ja vuodoæládusájt doarjjot. Galggap doarjjot sijájt gudi dárbahi nágin sijá siegen tjuodtju. Dá máhtti liehket sij gudi nálsoduvvi sábmén, gudi e oattjo sáme fáladagáv skávlán jali varresvuodasuorgen, gudi rahtji areálagártjedimij ja lássá diggeprosessaj.

Mij sáme lip akta álmuk nieljen rijkan mij la gievramus gá lip giehtalakkoj, berustik rijkkarájájt. Mijá barggo galggá luondov vieledit ja dádjadusájn ahte luonndo ja birás la boahhte buolvaj vuodo. Sáme kultuvrra galggá sámij ietjasa ævtoj milta ávdeduvvat.

Sámenálsodibme, duohtavuolta ja sábadibme

**– Na, la gus de nav skábmo gullut sámevierregij?
Muv mielas gal vuojnet ij la navti.**

Aktisasj barggoguoyme ájggu sámijda sihkarasstet almma suodjalimev nihtoj ja rasisma vuosstij. Gå nav moadda sáme nálsoduvvi sebrudagán de le dat tjielgga mærkkan tjuolma li sámij ja ienepláhkoálmuga aktijvuodan. Sámenálsodibme lággñiduvvá sierra barggosuorggen Sámedikkeráden ja galggap vuorodit dájmajt hieredibmáj, máhtudagáj ja giehtadallama gáktuj.

Biehtsemáno 1. bieje 2023 bohtá Duohtavuoda- ja sábadimkommisjávnná ietjas rappártájn gánná subttasa dárojduhttema ja dan vájkkudusá birra subtsastaláduvvi. Sáme álmuk oassálasstá ja subtsas ietjas subttasijt kommisjávnnáj. Moaddásijda l dát sjaddam lássá noaden, ja gullam lip dáv mij la kommisjávnnábargo birra javladum: "Allit val mijájt tjierodahte dássáj". Mij sihtap viehkedit váj stuorrasebrudahka dáhkket vássám ájgev ja dan vájkkudusájt, aj ahte moadda mekanisma dárojduhttemaájges li vil uddnik dájman. Galggap Sámedikke bieles vuorodit dájmalattjat oassálasstet sebrudagá ságastallamij.

Vijdep dádjadus sámij histávrrás ja udnásj diles la ækton jus galggap almma sábadibmáj állit. Dat merkaj sebrudahka manna sáme e nálsoduvá. Kommisjávnná galggá aj oajvvadit dájmajt ma dárojduhttemaájge vájvijt giehpedi, ja mij galggap rahtjat váj dájma ma oajvvaduvvi, tjadáduvvi. Kommisjávnná rappártá tjuovvolibme dávk bádij állestjáhkanime giehtadallamij ájggudagá lánpan. Vuorddep Stuorradigge dahká plánav gáktu dáv tjuovvolit.

Dássádus

Aktisasj barggoguoyme galggi barggat váj sáme sebrudagán sjaddá ienep dássádus. Sábme jállu – Sámedikke diedádus dássádusá gáktuj (2020) galggá tjuovvoluvvat konkriehta dájmajt guoskavasj organisasjávnnáj siegen.

Sáme nissuna váseidi ienep vahágahttemav gá ienepláhkoálmuga nissuna. Nasjonála doajmmapládna "Frihet fra vold" (2021) galggá tjuovvoluvvat oajválattjaj siegen. Galggap aj barggat váj ásaduvvi hiehteguovdátja ma li sámijda hiebaduvvam.

Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat dássádusá ávdás sámepolitihkan ja organisasjávnnáiellemín. Sihtap barggat váj demokratijjalasj oassálasstem ja váj sjierve avta buohta ávdástuvvi sáme sebrudagá mierrediddje orgánajn. Ájggop aj barggat váj sáme vuodoæládusájn sjaddá ienep dássádus.

Galggap barggat váj LHBTIQ-ulmutja oadtju sæmmi riektájt ja váj duot dát sevsalasj luonndo ja sjiervveidentitiehka dáhkkiduvvi. Galggap doarjjot Sápmi Pride ja Garmeres organisasjávnnáv. Sáhttusij sáme galggi oadtjot sæmmi riektájt ja vejulasjuodajt sáme sebrudagán dássádusdiedádusá dájmajt baktu.

Giella

**Ittij oattjo ráfev. Sárnnomahtes vissjalisvuodajn barggagádij oahppat sámegiela-
tjállet. Tjálj ja tjálij sámegiela girjij milta. Vargga ittij assten dagá oadet. Dasi
smaredij, dasi vájbaj. Ja vijmak áhpaj. Valla vuoj, gáktu bargaj! Gå lij iednegielas
oahppam sihke láhkát ja tjállet, de viek ávvusij.**

Aktisasjarggoguoyme barggi ielle sáme giela-ávdás, ja sebrudagá ávdás gánná giela li luondulattja ja gulluji/vuojnuji sáme árggabiejen. Sáme moattebelakvuoha l aj gielalasj moattebelakvuoha. Ájggop tsieggit sámegiela-aktijvuodav gánná juohkka ájnna bæssá ietjas gielalasj ávddánimijn vuorbástuvvat.

Aktisasjarggoguoyme ájggu sáme giellaguovdátijda vaddet vejulasjvuodav ávddánahtátjit, ja da galggi sjaddat guovdásj akterran állessjattugij áhpadimen ja joarkkaáhpadasán. NOU 2016: 18 Vájmo giella ja Sámedikke giellastratesjija dájma galggi tjuovvoluvvat. Gå sáme giellaháldadiminguovlo rievddi de dassta galggá sjaddat ienep sáme giellariektá. Suohkanij doarjjaárniga galggi rievddaduvvat váj giellasuohkanij dárbo álliduvvi. Ájggop vuorodit ásadit gujddim-, bærrájæhttjo- ja oahtseorgánav mij bærrájæhttjá ahte sáme giellariektá álliduvvi.

Unnemus sáme giela galggi lággjduvvat dájma- ja vuorodimij- baktu máhtta ælládahttet. Rappártá bihtám-, ubbmem- ja gáldásámegiela- gielladilij birra (2021) galggi tjuovvoluvvat guoskavasj suohkanij, ásadusáj, organisasjavnáj ja svieriga ja suoma bieles Sámedikkij siegen. Oassen tjuovvolimes sjaddá dahkat Á´vv Saami mu´zei Njauddámin tjávdaásadussan gáldásámegiela vuoksuj.

Ájggop barggat váj sámegiela ja kultuvra ienebut vuojnnusij báhti almulasj tsiekkadusáj, ahte sáme bájkkenamá mierreduvvi ja aneduvvi juohkka galban sáme guovlojn, aktan tuvrrabálggáj milta. Sáme sebrudahka gáhtjoduvvá AN rijkajgasskasasj álgoálmukgiela- lágev jagijda gánná vuorodip giellateknologijjav, digitaliserimav ja aktisasjarggov rijkkarájáj rastá. Ájggop viehkedit váj sámegiela ienep vuojnnusin sjaddi ja gávnnuji digitála bajutijjn ma li anon árggabiejen, duola degu navti ahte báhti ienep sáme ehpa ja spela.

Mánájároj ja skávlá

**Dállá ájádallagádij, galgalulun liehket skávlá gánná juohkka sáme bæssá álkkebun
oahppat láhkát ja tjállet iednegielas.**

Aktisasjarggoguoyme sihti sáme máná- ja nuora galggi bessat sáme giela ja kultuvra áhpadibmáj mánájárruha rájes gitta alep oahppuj. Sámegiela-ælládahttem la dan duogen nahkap gus áttjudit áhpadimsajit manna sáme giela ja kultuvrra mierredi.

Aktisasjarggoguoyme ájggu barggat váj riektá sáme mánájárruhij lága baktu mierreduvvá, ja ahte ienep suohkana sáme mánájárojgarantijjav vaddi. Ájggop tjelgadiet návka sáme mánájárruhij, ja sáme mánájárruhij vuorodit boahhte budsjehtajda. Galggap joarkket vuorodit mánájárojprosjektav SáMoS desik prosjæktaájggudahka álli. Galggap tjadádit sáme mánájárruhij ja ássudagáj doarjjaárnigij váj sihkarassta mánájárruhij vejulasjvuodajt vuorbástuvvat sáme giella- ja kultuvrrabargojn. Galggap joarkket árnigav sámastahttij/giellatjehpij mánájgárdijn.

Aktisasjarggoguoyme ájggu nannit sáme áhpadiddij ja mánájárojáhpadiddij áttjudimev. Sihtap nannit áhpadiddje vejulasjvuodajt vuorbástuvvat ietjas ájnna bargon skávlán. Galggap jáhtuj biedjat fáhka- ja tijmmajuohkema tjadádimev, váj sáme oahppij berustime nanniduvvi. Galggap oajvvidit árvojt ja prinsihpajt ma galggi áhpadimev stivrrit. Galggap sáme oahpponævojt ávddánahttet.

Sáme mánáj riektá hæhttuji nanniduvvat áhpadimlágan ja friddjaskávlálágan navti jut lága baktu mierret riektáv guossidibmáj ja giellalávvgomijda oahppijda gudi sámeguhkásáhpadimev tjuovvu. Árbbediedo status hæhttu vuojnnusij boahitet lágajn. Sáme máná bierriji oadtjot riektáv áhpadibmáj ienep sámegielajda ja oadtjot áhpadimev sámegiellaj ienep fágajn, aj giellaháldadimguovlo álggolin. Skávláæjgáda vælggogisvuohta diededit sámeháhpadime birra hæhttu lágajda tjáleduvvat. VAT 2016: 18 Vájmo giella tjuovvolibmáj gullu sámeprofijllaskávlájt tjielgadit.

Sáme oahpponævoj buvtadibme galggá allasit vuoroduvvat ájggudagán. Oahpponævoj buvtadiddijda galggá fáladuvvat stádesvuohta, árvvedahhte dille ja saje ávddánittjat rámmasjiehtadusáj baktu. Galggap dilev láhtjet digitála oahpponævojda ja oahppamressursajda majn la alla kvalitehtta. Galggap alodit ienep julev- ja oarjjelsámegiela oahpponævojda, duola degu navti vág bajedip mávsov daj ávddánahttema ja járggálime ávdás.

Rievtura, skávlájadediddje ja mánájárruhij stivrára galggi oadtjot ienep máhtov álgoálm mugij ja sámegiela, kultuvra ja árbbediedo birra, vág buorebut bukti sámegielaáhpadimev hiebadit.

Máhtudakdárbo ja alep oahppo

Oahppouksa lij sunji goavkkim. Bessam lij guovlastit sisi ja oadtjum vehi dádjadusáv man ihkeva stuorre máhtto ja vijsesvuohta daj oahppam ulmutjiin la.

Aktisasj barggoguoyme galggi ájggudagán vuorodit dájmaht ma viehkedi binnedit máhtudakhiehtedilev mij la dálásj sámesebrudagán. Vág buoredip vuodulasj vánesvuodav sámegiela áhpadiddijs mánájárruhij ja skávlájn de galggap áttjudimstratesjijjaj barggat ja joarkket superstipendaj sámeháhpadiddjeáhpadusájda. Dáj virggejuohkusij bálkáv sihtap aledit.

Galggap tjielgadit sámesebrudagá máhtudakdárbojt. Ájggop barggat ienep sámehápadusfálaldagáj ávdás allaskávláj ja universitiehtaj siegen. Álles bachelorfálaldahka oarjjelsámegiellaj la guovdásj ulmmen. Oahppe gejn li sámegiella fáhka joarkkaskávlás galggi oadtjot tjielgodimtjuorgajt alep hápadusá sisiváldemin. Galggap aj barggat vág sjaddi ienep sierra sámesaje profesjávnnáohpojn. Ahte hápadus gávnnu gánná ulmutja árru sjaddá állu guovdátjiin barggij áttjudime bargon gá galggap oadtjot ienep sámegiela barggij juohkka fáhkasuorgen.

Aktisasj barggoguoyme ájggu sámemánájt ja nuorajt sebrudahttet ietjama politihka ávddánimen ja galggap givsedimev hieredit navti ahte ásadip sámemánáforumav ietjá guoskavasj akteraj siegen. Galggap joarkket oassálasstet Partnerskap mot mobbing prosjevtan ja galggap ávddánahttet vædtsagijt ja oahpponævojt mánájárruhijda ja skávlájda givsedimev hiereditjtat.

Dutkam ja statistihkka

Buorre ja guoskavasj dutkam ja statistihkka sámesebrudagá birra l dárbulasj gá sámesebrudahka galggá ávddánit. Aktisasj barggoguoyme vuojnni guoskavasj sámestatistihka vánesvuodav hieredibmen sámesebrudahkaj. Danen galggi guoyme barggat vág sámestatistihka vuodo gájka suorgijn nanniduvvá, duola degu navti vág ulmutjiit alot ietjasa sámegiellamáhtudagáv tjálet Værroetáhttaj.

Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat vág sámedutkamin li buorre ruhtadimárniga, ja jut Sámedigge tjielgat ja vuojnnusij buktá sámedutkamdárbojt. Galggap bisodit man ájnas etalasj njuolgasusá li sámeparresvuodadutkamin ja árvustallat sadjáj oadtjot sámeparresvuodadutkasj njuolgasusáj ienep fáhkasuorgijn. Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat vág sámeparresvuodadutkam SAMINOR 3 hámen tjadáduvvá.

Dáلكádahka ja luonndo

Гájsij tjavelgis njunje tjuottjadin alme vuosstij degu hærvvá-tjoarve.

Aktisasj barggoguojme måråsti dáلكádakhiede ávdås mij sáme sebrudahkaj aj guosská. Ájnas la dáلكádakdájma ma Sábmáj guosski manni sáme kultuvra, sáme árbbiediehtaga ja sámij iesjmierredimriektá luonndovuodos. Galggap vuorodit barggat dáلكádaktjuolmaj duola degu sierra sáme dáلكádahkadiedádusájn mij tjielgat gáktu dáلكádakrievddama vájkkudi sáme kultuvrraj, æládusájda ja sebrudagájda.

Aktisasj barggoguojme galggi dilev láhtjet æjvvalimsajjida gånna máhtta álles dáلكádakpolitihkav ávddánahttet Sábmáj, ietjá Sámedikkij ja guoskavasj organisasjavnáj ja fáhkabirrasij siegen.

Jiermálasj ja guoddelis adno luondos la buoremus suodjalibme - mijáj gájkaj duogen la luondov várajda válldet boahte buolvajda.

Viesso bájke

Sijddabájkke agev sjaddá gærrásappon ja tjáppebun gå ulmusj guhkep ájgijt la ierit læhkám

Aktisasj barggoguojme galggi viesso sáme bájkálasj sebrudagájt sihkarasstet navti jut dilev láhtjá sisi jáhtálbmáj. Dá bájke li mijá gielaj, kultuvra ja riektáj vuodo. Ulmutja ulmij, visjavnáj ja niegoj dájt bájkálasj sebrudagájt dahki. Ádå láhkáj ájadallat, innovasjavnna ja teknologijjalasj ávddánaibme galggá aloduvvat. Gå sáme dahkkeávvo vuorbástuvvá, de vuorbástuvvá aj barggo viesso ja nanos sáme bájkálasj sebrudagáj ávdås. Ájggop vuorodit ádåsmahtte æládusávddánahttemav farrá gå iehpeådåsmahtte æládusávddánahttemav.

Aktisasj barggoguojme galggi gæhttjalit Husbankena siegen barggat váj Husbanken sjaddá ájnas smáv bájkij nannijiddje mij sihkarasstá årromav ja vuogas demografijaávddánimev Sámen.

Sámedikkediedádus Šattolaš Sápmi (2019) galggá ádåsmahteduvvat árrat sámedikkeájggudagán Covid-19-pandemijja ja dan vájkkudusáj diehti vidnudagájda ja æládusájda. Æládusdiedádus hæhttu dálla mannat udnásj diles ja dasi galggi hiebalgis stratesijja ja dájma. Galggap sihkarasstet udnásj vidnudagájt pandemijja manjela ja vuorodit máhttolápptimav ja ásadimdoarjjagav áttjak ásadum vidnudagájda.

Sáme guovlojda dárba hip rissakapitalav. Ájggop barggat sihke presádjofándaj, sádjofándaj ja innovasjavnáfándaj majn la iemeálmukprofijlla.

Kulturæládusájn, sáme sjuggelis æládusájn ja innovatijva æládusájn la stuorra potenciála. Danen ájggop joarkket vuorodit dáj æládusáj rámmaævtojt ávddálijguovlluj. Álles Sámen bierris tsieggiduvvat infrastruktuurra degu mobijlla- ja næhttagulludahka, sierraláhkáj mij guosská gergasvuohtaj, boahteájge digitála barggosajjida ja sihkarvuohtaj álles sebrudahkaj ja vuodoæládusájda.

Ájggop doarjjot infrastruktuurra ja jáhtulakdájmajt ma ávdedi bessamav, jáhtulaksihkarvuodav ja gergasvuodav sáme guovlojn. Dákkir dájma galggi gal ájtu hiehpat sáme kultuvrra- ja æládusdájmaj. Buorre kollektivvafálaldahka l viek ájnas gå ulmutja galggi árrut ja æládusájt ávddánahttet sáme guovlojn.

Sáme aktisasjvuoda nannima diehti ájggop verdde-kultuvrav joarkket. Ienep dádjadus ja buorep aktandoajmmam máhtta dáhpáduvvat nannidum dialávgá baktu sáme æládusáj ja bájkij gaskan, ja ájggop doarjjot dájmajt ma máhtudagájt lápptiji.

Duodje ja vuoŋŋalasj kultuvrraárbe

Duodje la ájnas tjárgge sáme kultuvran ja ájnas æládus ja duoddeældus sáme sebrudagán. Guojme ájggu tjuovvolit dájmajt ma diededuvvi Sámediggediedádusán duodje æládussan (2018) ja ájggu tjelgadi organisierimav ja resurssaanov.

Duodjiinstituhtta ja Opplæringskontoret for reindrift og duodji bierriji liehket oassen duodjesjehtadusás. Aktisasj barggoguoime guorrasi sjehtadussaj bierru tjanáduvvat árník massta máhtta doarjjagav áhtsát duodjebuvtagáj ja duodjelanjáj tsieggimij ja buoredibmáj. Ájggop tjuovvolit prosjevtajt ma juo li jádon tjanádum duoje márnángálvotsieggimij, duodjebagádallija ja máhtudaklápptimdájma.

Aktisasj barggoguoime ájggu tjuovvolit bargov vuoŋŋalasj sáme kultuvrraárbe riektáj suodjalime vuoksjuj. Dát la gájsáme barggo manna Sámedigge hæhttu iehtjádij siegen barggat váj ietjama vuoŋŋalasj riektáj állidahttep. Aktisasj barggoguoime ájggu doarjjot dajt buorijt ávdđagávájt ma várjda váldi sáme kultuvrav æládusaktijvuodan.

Vuodoældusá

Nágina fierván dállijin, vuossjin káfav ja guolijt, juhkin ja bárrin gistoj nanna vantsaj guoran. Lijkkujin álggon liehket.

Gá vuodoældusájt nannip de nannip aj luondo ævtojt sáme gielajda ja kultuvrraj, ja bisodip bájkálasj biebbmobuvtagimev ja árrimav. Aktisasj barggoguoime galggi doarjjat árbbiededo joarkkemav buolvas buolvvaj.

Boahte buolvajda galggá æládusávdđánahttem liehket økonomijjalattjat, ekologijjalattjat ja kultuvralattjat guoddelis, ja galggá birrasij vuogas váj luondo moattebelakvuodav sihkarassta. Gá vuodoældusáj areáladárbojt sihkarassta de sáemmi bále aj materiála kulturvuodov sihkarassta. Danen e galga áđá areálagártjedime jáhtuj biejaduvvat ma binnedi æládusáj merkadusáv sáme kultuvrraj ja sáme sebrudagájda.

Ájggop nannit árvobuvtagimev vuodoældusáj joarkkagárvedimijn, biebbmobuvtagimev ja bájkálasj biebmog vuorodimen. Dav galggá dahkat biebbmoinnovasjávna, buktagij ávdđánahttema, distribusjávna ja márnánfiervridime tjadá. Galggop doarjjot sáme biebbmobuktagij ja álgoábnnasij ávdedit Eurohpalasj biebbmoguovllo Roandem - Trøndeláhka 2022. Miejjnipp bierru ásaduvvat árník mij ávdet dálusj sáme biebmog ja sáme gievkana biebbmokultuvrav. Biebbmobuvtagimev njuolgadusá bierru rievddaduvvat váj bæssa adnet dálusj lijgebuktagij degu málle ja tjoale.

Udnásj urudisháldadibme ij tjuovo stáhta álmukriehtálasj vælggogisvuodajt. Ájggop barggat váj urudisáj láhko binnu láhkomihitoj milta, ja váj máhtta vahákvuohtjemav jáhtelit ja dábmarit jáhtuj biedjat ræjdoj ma li gieda ávdán. Urudisháldadibme bierru tjuovvot guohtomældusáj árbbiedábálasj ja vásádusvuododum máhtojt. Sihtap binnedi goasskema lågov hierediddje doajmman libba- ja njoallomguovlojn.

Miejjnipp juohkka ælloniehkke, vájku man vuoras la, vájku dal makkir sjærvváj gullu ja vájku dal gáktu varresvuodadille la, adná sajev ællorabdan ja sijdan. Sihtap nannit ja ávdedit ællobargov familljavuododum æládussan ja iellemvuohken. Sjaddap dættodit barggodilev, økonomijjalasj sihkarvuodav ja boahtsuældusá iesjmierredimev.

Sámedigge galggá liehket boatsojsuttopolitihka guovdásj premissadahkke, ja dan milta galggá boatsojsuttoháldadus tjadáduvvat. Sámedigge galggá konsultierit Ednambarggodepartementajn

ávddål boatsojsjiehtadusáv sjehtadallagohtá. Konsultasjávna j vuodo li merkadusá boatsojsjiehtadussaj mav Sámedikke állestjáhkanibme giehtadallá.

Boatsojsujttoláhanammadusá tjielgadás mij buvteduvvá ávddål javlaj 2021 galggá tjuovvoluvvat ja ájggop barggat boatsojsujttolága rievddadimij. Gå oajvvadás li ávddån biejaduvvam de galggá hiebadit váj boatsojæládus bæssä æjvvalit ja árvvaladdat oajvvadásájt.

Aktisasjbarggoguoyme ájggu álmuga guollimriektájt sihkarasstet lága dáhkkidime baktu ja guolleressursaj guoddelis háldadime baktu. Vuosedip aj Rijkadárkastiddje rappárttáj (2020) kvávttávuogádaga birra mij tsuojggij kvávta li rievddam dakkir láhkáj váj sjaddam la binne guolástus moatten merragáttesebrudagán. Ájggop barggat váj guollebiebmadibme háldaduvvá dakkir láhkáj ahte ájnas gádom- ja guollinguovlo e biejesteduvvá ja váj sáme riektáaddne várajda váldeduvvi.

Sámedikke roalla premissadahkken ednambarggopolitihkan galggá nanniduvvat. Galggap barggat váj ednambarggoæládus oadtju ienep árvvedahhte árggabiejev ja vuorodit aktisasj dájmajt, investierimijt, barggij áttjudimev, álkkádusárnigijt ja máhtudaklápptimav. Ednambargo trainee-árnik galgaluluj vijdeduvvat álles Sábmáj.

Aktisasjbarggoguoyme galggi barggat váj sáme miehtseæládusá oadtju tjielggasap dáhkkidimev lágajn. Ájggop barggat váj bájke ulmutja riektá ádásmahte resursajda ja ietjasa lahka guovlojda dáhkkiduvvi ja ahte dá máhtti háldaduvvat álgoálmukriektáj ja sáme doahpomkultuvra milta.

Guojme ájggu barggat váj ávdeduvvá áhtsámus motávrrájáhtulahkaj gæhttjalimlága tjadá. Áhtsámusá duogásj la dárbbu hiebadit motávrrájáhtulagá njuolgadásájt váj árbbedábálasj miehtseæládusá ja doahpom nanniduvvi ja ávddáni. Njuolgadásá galggi bisodit ja ávddánahttet mijá árbbedábálasj iellemvuogijt ja æládusájt, aktan daj aj sisednamguolástus.

Suodjalimnjuolgadásá e galga mierreduvvat váni liehket tjanádum bájkkediehtuj ja dakkir láhkáj mij árbbedábálasj sáme anov várajda válldá. Ájggop barggat váj tjáleduvvá samediggediedádus ano birra suodjalibmen ja miehtseæládusáj birra sámedikkeájggudagán.

Aktisasjbarggoguoyme ájggu barggat Dæno almma bájkálasj háldadime ávdás ja Dæno-sjehtadusá ávdás mij vielet riektáaddnijt ja álgoálmukvidjurijt luossanále háldadimen. Ájggop tjuovvolit samedikkediedádusáv "Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi" (2021). Luosa ja ædnosáme kultuvra moatteano guovdátja ávddánahttem Dænon la ájnas vuorodibme.

Riektá ednamiida, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda

Miján la sæmmi riektá gå ietjá ulmusjtjerda iellema buorijda!

Aktisasjbarggoguoyme miejniji sámij riektá ednamiida, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda galggá dáhkkiduvvat váj navti sihkarasstá sáme kultuvra materiála vuodov. Ájggop barggat váj sáme álmuk Vuodoláhkáj tjáleduvvá álgoálmugin. Galggap joarkket guhkesájggásasj bargov nannitjit sámij ja álgoálmugij riektájt vuona ja rijkajgasskasasj dikken. Ájggop barggat doajmmaplánajn mij sihkarasstá Vuodna állit AN:a tjielggidusáv álgoálmugij riektáj gáktuj (UNDRIP).

Aktisasjbarggoguoyme galggi ájggudagán barggat Sámeriektájuogos 2 bargo tjuovvolimijn. Gå konsultasjávna li sáme láhkáj tjáleduvvam de la dát nannim konsultasjávnnáriektáv ja vijdedam váj guosská sihke suohkanijda ja fylkkasuohkanijda. Ájggop sihkarasstet ahte sáme sebrudahka oadtju vædtsagijt ja bagádallamav váj máhtti konsultasjávnnáriektáv adnuj válldet bájkálattjat. SRU2 boahtte lávkke l átsádit ja dáhkkidit riektájt ednamiida, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda

Råmsås oarjás. Váj galggá buorre háldadimárnigijt oadtjot sadjásis de la állu dárbulasj átsádit ja dáhkkidit dálásj æjgát- ja addneriektájt, degu Vuodna galggá dahkat álmukriektá milta.

Ájggop barggat váj ádá vuona-svieriga boatsojguohtomkonvensjávnná sadjásis boahdá. Vijddásappot galggap vuorodit tjuovvolit plánidum rievddadimijt minerállalágan, váj bærrájgæhttjap ahte sámij riektá vieleduvvi oajválattjajs ja gruvvoindustrijas.

Ájggop sihkarasstet Sámedikkev mij doarjjo sámijt gudi sáme kultuvra ávdás rahtji, ja doarjjot riektáprosessajt ájnas ja prinsihpalasj ássijn, Sámedikke stratesijjaj milta. Ájggop joarkket barggat sámij riektasihkarvuodav nannitjit. Sierraláhkáj galggap politihkalattjat barggat stuorra ja prinsihpalasj riektáássij, degu bieggamilloj, gruvvoj tsieggim ja ietjá stuorra luonndobiejsstema ma li sáme kultuvrra- ja æládusdájmajda ájtten. Vijddásappot galggap vuorodit sijájt gudi sáme rievtesvuodaaddnijt viehkedi, degu Protect Sápmi ja Sámeráde.

Luondo valjesvuodaj regulierim galggá guoddelis láhkáj dagáduvvat ja álgoálmukriektájt tjuovvot. Váj dáv sihkarasstá bierrri merrásámij riektá guollimij lága baktu mierreduvvat, navti degu Merraguolástusnammadus ja Norges institusjon for menneskerettigheter li alodam. Ájggop barggat váj miehttseresursaj, sisednamguolástusá ja luossaguollim sihke jágán ja meran vuorot bájkálasj addnijt ja rievtesvuodaaddnijt. Ájggop barggat váj gidáláddima kvávtá stuorru, ja navti gidáláddim ja máhto dan birra joarkeduvvi boahhte buolvajda.

Guojme ájggu nannit sáme dimensjávnnáj justijssasuorgen, bærrájgæhttjat ahte sáme riektágáldo ja riektádádjadus dáhkkiduvvi, ja sáme gielajt ávdánahttet diggegiellan. Ájggop aj ánodit ahte vernetingnjuolgadusá rievddaduvvi váj gájka sáme bessu ietjasa ássjev lápptit duobbmostávlláj manna l máhtudahka sáme vidjurijs.

Bájkálasj bulkke mij gávnnu gá sijájt dárbaht aktan kultuvralasj ja moattegielak máhtudahka la ájnas jasskavuohat ja kriminalitiehta hieredibmáj.

Kultuvrra

■ **Bælostup mijá máddarij vuojññalasj árbev!**

Mijá dájddára, kultuvrrabargge, tjálle, oavddára, dánssára ja musihkkára gudi midjij gájkajda juogadi oasátjijt hábbmijiddje fámojs ma mijá kultuvran li, mijájt nanniji ja arvusmahtti. Sihke girjálásjuohta, musihkka, juojgga, festivála, teáhtar, dávvervuorká, duodje, dájdda, filmma, valástallam, sáme æjvvalimsaje ja sáme girkkoiellem li oassen dat kultuvrrapolitihkas mav dárbaht ja mav galggap boahhte sámediggeájggudagán vuorodit.

Mijá bájkkenamá ja luotta mijáj maññela ma vuosedi mij lip ájn dáppe, degu kultuvrramujto ja kultuvrraárbbedávvera, duodasti sámij iellemav, luonndoanov ja histávrváv. Divna dán duodastusá diehti l álkkebun bisodit sáme identitiehtav ja sáme riektájt tjuottjodit. Aktisasj barggoguojme galggi vuorodit joarkket Bååstede prosjevtav, man baktu kultuvrraárbbedávvera máhtsadvuvi ruopptot mijá sebrudagájda.

Ájggop vuorodit digitála tjoavddusijt sáme girjálásjuoda juogedibmáj váj nannip sámij vejulasjuodajt láhkát sáme girjálásjuodav. Ájggop aj barggat váj mánájda ja nuorajda sjaddá álkkebun sjaddá gávnnat mánáj-tv:av, nuorajprográmmajt ja filmajt.

Medijádiedádus galggá dagáduvvat ájggudagán, man ulmme galggá liehket nannit iesjrádálasj sáme medijájt ja viehkedit gájsáme almulasjuohtaj. Medijá bierriji gávvidit sáme sebrudagá moattebelakvuodav ja iesjuhtik sáme gielajt, daj gaskan ubbmem-, bihtám- ja gáldásáme gielav.

Aktisasj barggoguojme ájggu viehkedit nannit dálásj ásadusájt ja sihkarasstet váj ádá álgaduvvi. Galggap sihkarasstet ahte prosjevta ma li jáhtuj biejaduvvam duohtan sjaddi, degu sáme dájddadávvervuorkká Kárásjgån ja Áltá-Guovddagæjnæno dulvvaime duodastinguovdátjav Mázen. Barggap dan vuoksjuj ahte ásaduvvi institusjávna lasj sijda juogajda ja vuolijda ja árbbediehtuj aktan vuojnjalasj kultuvrraárbbáj, aktan sáme háksasuodjalimguovdátjav ásadit.

Aktisasj barggoguojme ájggu barggat váj sáme festivála ja æjvvalimsaje bessi ávddånit. Sihtap doarjjot ienep sáme æjvvalimsajij álgadimev.

Sáme dájddára li ájnas sáme jiena, sihke Sámen, Vuonan ja rijkajgasskasattjat. Aktisasj barggoguojme ájggu ásadit sáme dájda oahppoprográmmav ja vuorodit dájddársjiehtadusáv internasjonalisierit. Ájggudagán galggi aktisasj barggoguojme vuorodit doarjjot sáme sisanov gá Bådådjo galggá liehket eurohpalasj kultuvrraoajvvestáda 2024 ja dá lásjdájddavuosádušáv Venezia biennale.

Aktisasj barggoguojme sihti sadjáj áttjudit sáme valástallamsjiehtadusáv man baktu sáme valástallamav nanni.

Rájájt gádodit

Mij sáme lip akta álmuk nieljen rijkán, ja aktisasj barggoguojme sihti rijkkarájá nav binnáv gá vejulattjat galggi hieredit gáktu mij lip aktan álmugin. Sáme rádjáhieredusnammadus (2021) la Sáme Parlamentárasj Rádáj (SPR) buktám dájmej oajvvadusájt. Aktisasj barggoguojme ájggu oajvvadusájt tjuovvot, ja vuorodit dajt majt máhtta tjuovvot gá dássju vuona oajválattjaj guládallá ja majt Sámedigge iesj máhtta tjoavddet.

Covid-19-pandemijja l vuosedam oajválattja ælla heva nahkam sáme sebrudagáv dájmadit hiehtedilen. SPR la gájbbadam álles guoradallamav gáktu giddidum ráje li sámijda vájkkudam, ja ájggu dáv oajválattjaj tjuovvolit. Dán barggug bierriji gullut ekonomijjalasj, sosiála ja kultuvralasj vidjura, ja ahte nasjonála hiehteplána viehkedi duollistit vánesvuodajt.

Aktisasj barggoguojmij guhkesájggásasj ulmme la aktisasj sáme álmukválljidum orgádna. Ájggop árvustallat jus la vejulasj aktisasj válggabiejvijn. Ájggop joarkket sáme aktisasj bargov áhpadime suorgen, galggap gæhtttjalit sadjásij áttjudit aktisasj oahppoplánav sámegiellan ja aktisasj áhpaduspolitihkav. Sihtap aj aktan barggat váj Nuorttarijkaj sámekonvensjávna oajvvadus rievddaduvvá buorep guovlluj.

Varresvuolta ja hukso

Sån mujtij nav buoragit gáktu budáv rádjij Skoalpa-Mággáj Goalssemáhken gá ulmutja jali slihtura skihppájin.

Aktisasj barggoguojme sihti barggat avtaárvvusasj varresvuodafálaldagáj vuoksjuj sáme álmugij. Sáme varresvuodadievnastusá galggi gávnnut gájka sámijda vájku gånna árru, aj rijkkarájáj rastá. Varresvuodadievnastusá sáme álmugij hæhttuji vuorodit sáme kultuvrav, histávráv, iellemvuogev ja gielajt.

Galggap barggat tjuovvolimijn stratesjijjav "Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij" (2021), ja ahte sámij iesjmierredimriektá galggá sihkarasteduvvat gá varresvuodadievnastusá ávddánahteduvvi ILO 169 artihkal 25 milta. Sihtap guoradallat gáktu sáme varresvuodadievnastusá máhtti háldaduvvat, duola degu árvustallat lággjit Sáme Klinihkav Varresvuolta Finnmarkos váj sjaddá njuolgga Varresvuolta Nuorta vuolen.

Ájggop barggat Sáme Klinihka doajmmaguovlo vijdedimijn ja joarkket nannit fáladagáv psykalasj varresvuodasuodjalimen SANKS kapasitiehta nannima tjadá.

Aktisasj barggoguoyme galggi barggat váj sáme vuojno galggi várajda váldeduvvat nasjávnałasj prosessajn varresvuoda suorgen, váj sáme gávnnuji gájka varresvuodavidnudagájn.

Ájggop vuorodit dilev láhtjet aktisasj bargguguj ja suohkanij sáme varresvuodadievnastusáj ávdđánahttemij. Aktisasj barggoguoyme galggi joarkket doarjjot sáme varresvuodaværmádagájt ja dajt vijdedit ienep suorgijda. Doarjjop riegádahttem- ja hiehtefáladagá ásadimev Áltán. Galggap barggat nasjávnałasj dálkkumdievnastusáj ja sáme digitála dáktárfáladagá ásadimijn.

Galggap barggat váj sáme vuorrasa oadtju árvogis varresvuoda- ja huksofáladagáv mij biggiduvvá aktugasj ulmutja identitiehta ja histávra nali. Galggap barggat váj Sáme Klinihka geriatrijallasj juogos vijddásappot ávdđán, ja Sámedikke vuorrasijráde siegen sáme vuorrasijstratesijjav hábbmit.

Aktisasj barggoguoyme galggi barggat váj sáme máná ja nuora oadtju vuogas ja jasska bajássjaddamævtojt. Dasi gullu tjielgga rahtjamus vahágahttema vuosstij lahka aktivuodajn ja ráhtsatjime vuosstij, vijddásappot ávdđánahttet psykalasj varresvuodafáladagájt ja barggat dájmajt ma iesjsármimav hieredi. Ájggop struktuvralattjat barggat váj ganugahttep mánájhædjovuodav sáme guovlojn.

Guovloj ávdđánibme ja rijkajgasskasasj barggo

Aktisasj barggoguoyme sihti nannit aktisasj barggosjiehtadusájt suohkanij, fylkaj ja ietjá oajválattjaj gej la ávdásvástádus dievnastusáj ávdás sáme álm mugij. Sjiehtadusá galggi viehkken dievnastusájt buoredittjat. Aktisasj barggosjiehtadusá tjuovoduvi ja biejaduvi dájvváj Sámedikke állestjáhkanibmáj aktisasj ássjen.

Guoyme galggi ájggudagán barggat váj Sámedikke sjiehtadusá stuorámus stádaj várajda válddi sáme álm mugá dárbojt mánájárruhij ja skávlálfáladahkaj, áhpadusfáladagá ja sáme gielaj nannimav, sáme æjvvalimsaje ja varresvuoha- ja kultuvrrafáladagájt. Ájnas la gávnnuji sihke giellakursa ja sáme giela áhpadus universitiehta dásen. Vijddásappot sihtap gæhttaladdat sáme profijllaskávláj oassen aktisasj barggosjiehtadusájs.

Dán ájggudagán galggap állit bargov aktisasj barggosjiehtadusáj Roandema suohkanijn ja Innlandet fylkkasuohkanijn. Galggap tjuovvolit prosessajt gánná dárbahtip aktisasj barggosjiehtadusájt. Ájggop barggat váj ienep suohkana ja fylkkasuohkana galggi sjaddat oassen sáme giellaháldadiminguovlos.

Aktisasj barggoguoyme miejniji álgoálm mukaktisasj barggo ja solidaritiehta tjadá máhttep buoredit sihke mijá ja ietjá álgoálm mugij dilev politihkalattjat ja juridihkalattjat. Álgoálm mugá galggi bessat oassálasstet gá rijkajgasskasasj sebrudahka galggá tjoavddusijt gávnnat værálvijdásasj tjuolmajn degu rievtesvuodaássje, hæjosvuoha, varresvuoha, bessat áhpadussaj, dálkádahka ja birás. Ájggop duola degu vuorodit bargov AN:a álgoálm mukgielaj lågev jagijn, AN Food System Summit tjuovvolimev, dálkádaksjiehtadallamijt ja Biologijjallasj moattebelakvuoda konvensjávna. Sihtap aj nannit álgoálm mugij riektáv oassálasstet AN:an ja ietjá rijkajgasskasasj orgánajn.

Nanos Sámedigge

Vádtsep giehtalakkoj, sámevielja ja -oappá! Nav guhkev gå ærránip, de lip doange. Gå giehtalakkoj vádtsep, de lip gievra.

Aktisasjarggoguoyme berusti nanos Sámedikkes, mij buktá doarjjot dajt sámijt gudi doarjjagav dárbaži, ja gudi máhtti viehken sáme sebrudagáv biggit ávdđálijguovlluj. Gå nannip Sámedikkev dákkir ávdásvástádusáv váldátjit, de tsieggip luohtádusáv sáme sebrudagán. Sihtap nannit Sámedikke politihkalasj ja háldadiddje kapasitehtav vág nahkap tjoavddep divna dahkamusájt gánná sáme sebrudahka mijájt dárbaži.

Vuorodip barggat ienep rudájt áttjudittjat Sámediggáj, ep la ienep rudájt oadtjum vágku lip oadtjum ienep barggov. Buorre rámmaævto Sámediggáj la ækton vág álles Sábme ávdđán. Sámij riektá ja riektá iesjmierredibmáj merkaj aj riektá ietjama organisierit gáktu ietja sihtap, ja ásadit ásadusájt ma li mijáj sebrudakdárbojda hiebaduvvam.

Aktisasjarggoguoyme galggi jáhtelit biedjat jáhtuj ábbálasj tjadádallamav ja evaluierimav 2021 sámedikkeválga tjadádimes, sága li gullum duola degu hásstalusá lidjin oadtjot ádástuhtedum jienastuslágojt ja báhtusijt válggaoajválttjajs. Sámediggeválga li nasjonála válga ja bierriji giehtadaláduvvat avta buohta gå stuorradiggeválga.

Vijdes nammadus sámedikkeájrrasijs galggá gehtjadit Sámedikke tjáhkanimnjuolgadusáj rievddama oajvvadusáj. Oajvvadusá galggi giehtadaláduvvat ávdđál ájggudahka náhká.

Gå mujttá sáme nuoraj vejulasjvuodajt liehket fáron mierredime de sæmme bále investieri boahhteájge Sábma. Galggap barggat nannitjit Sámedikke nuorajpolitihkalasj nammadusáv (SNPN) politihkalasj ávdástiddjen sáme nuoraj ávdás. SNPN máhtta duola degu viehken vág gávnnuji jasska æjvvalimsaje nuorajda ja ahte sáme máná ja nuora oadtju diedoijt ja áhpadimev Sámedikke dájma birra.

Aktisasjarggoguoyme galggi vuorodit tjuovvolit Rijkadárkastiddje tsuojggidusájt rappártán Undersøkelse av sametingsrådets styringsystem for måloppnåelse (2019).

Aktisasjarggoguoyme guorrasi galggá sadjáj boahtet árník gáktu Finnmárkoåbmudagá badjelbátsos juogeduvvá, ja állu álgon ájggudagán galggá Sámediggáj ávdeduvvat ássje Finnmárkoåbmudagá aktisasj stivrrima birra.

Aktisasjarggoguoyme miejniji gå Sámediggáj báhti nav edna ássje de hæhttu árvustallat jus nágin fáhkasuorge ihkap buoremusat háldaduvvi direktoráhtamodellan. Kultuvrramujttoháldadus ja bájkkenammadienvastus la daj suorgij gaskan majt bierru evaluierit.

Dán sámedikkeájggudagán galggap sihkarasstet stádes stivrrimav gánná aj Sámedikke unneplágon li buorre barggoævto. Gå la ienep sáhka ja berustibme Sámedikkes ja dajs ássjij ma giehtadaláduvvi ælládahtta sáme sebrudakávdđánimev ja buktá berustimev. Ájggop bærrájgæhttjat ahte Sámedigge, degu ietjá álmukválljidum orgána, sjehtadallá tjoavddusij badjel ja dibddá politihkalasj vuojnojt ávdđán boahtet. Mijá ávdásvástádus la ahte Sámedikke stivrrim dilev láhtjá vuogas prosessajda ja vejulasjvuoda ienebut oahppat ja dágástallat sáme sebrudagán.

Dåppe, viek guhkken, mannaba almme ja áhpe aktij. De tjalmme ij desti jávså dåbbelij.

Valla ájádusá ja áhtsálime ájn guhkebujda girddeli. Dajda e gávnnu makkirak buodo, ij áhpe, ij ge almme.

Anders Larsen (Beaiveálggu, 1912).

